

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.4:347.12

Анастасія ЗАКОПАЙ

аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0009-0002-5147-3118

DOI: 10.32782/LST/2024-1-1

Бібліографічний опис статті: Закопай, А. (2024). Самозахист як альтернативний спосіб вирішення правових спорів. *Law. State. Technology* 1, 3–7. doi: 10.32782/LST/2024-1-1

САМОЗАХИСТ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ

Метою наукової статті визначено здійснення характеристики самозахисту як альтернативного способу врегулювання правових спорів. Встановлено, що ефективність врегулювання правових спорів є свідченням якісної та сталої системи законодавства. Визначено, що досягнення сталості та якості правової системи визначається через забезпечення умов для захисту прав особи та функціонування різноманітних ефективних способів врегулювання правових спорів. Підкреслено, що врегулювання правових спорів часто пов'язується із застосуванням звернення особи до відповідних юрисдикційних органів, якими є судові органи, адміністративні органи, правоохоронні органи. Обґрунтовано, що використання механізмів самозахисту в правових спорах може бути дуже ефективним способом підвищення ефективності вирішення спорів і уникнення вартісних та тривалих судових процесів. Зроблено висновок, що до причин ефективності застосування самозахисту необхідно віднести: оперативність вирішення спорів; процесуальна та майнова економія часу; збереження стосунків (вирішення спорів через механізми самозахисту дозволяє сторонам зберегти позитивні відносини, що може бути важливо, особливо якщо вони мають намір продовжувати взаємодію в майбутньому); гнучкість врегулювання (альтернативні способи врегулювання спорів включають в себе різноманітні методи, такі як переговори, консультації, арбітраж, медіація тощо, що дає сторонам можливість вибрати найбільш підходящий для них метод вирішення спору); здатність досягти балансу та врахування інтересів сторін (такий спосіб, як самозахист здатен більш повно врахувати інтереси сторін і знайти компромісне рішення, яке б задовольнило обидві сторони); експертність врегулювання спорів (при застосування самозахисту можуть брати участь спеціалізовані професіонали з відповідною експертизою, що підвищує об'єктивність та якість прийнятих рішень).

Ключові слова: медіація, переговори, майнова відповідальність, самозахист, вирішення правових спорів.

Anastasiia ZAKOPAI

postgraduate student of the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Dnipro University of Technology, 19, Dmytra Yavornytskoho avenue, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0009-0002-5147-3118

DOI: 10.32782/LST/2024-1-1

To cite this article: Zakopai, A. (2024). Samozakhyst yak alternatyvnyi sposib vyrishennia pravovykh sporiv [Self-defense as an alternative way to resolve legal disputes]. *Law. State. Technology*, 1, 3–7, doi: 10.32782/LST/2024-1-1

SELF-DEFENSE AS AN ALTERNATIVE WAY OF RESOLVING LEGAL DISPUTES

The purpose of the scientific article is to characterize self-defense as an alternative way of settling legal disputes. It has been established that the effectiveness of the settlement of legal disputes is evidence of a high-quality and sustainable system of legislation. It was determined that the achievement of the stability and quality of the legal system is determined by ensuring the conditions for the protection of individual rights and the functioning of various effective methods of settling legal disputes. It is emphasized that the settlement of legal disputes is often associated with the application of a person's appeal to the relevant jurisdictional bodies, which are judicial bodies, administrative

bodies, and law enforcement bodies. It is substantiated that the use of self-defense mechanisms in legal disputes can be a very effective way to improve the efficiency of dispute resolution and avoid costly and lengthy court processes. It was concluded that the reasons for the effectiveness of the use of self-defense should include: speedy resolution of disputes; procedural and property saving of time; maintaining relationships (resolving disputes through self-defense mechanisms allows parties to maintain positive relationships, which can be important, especially if they intend to continue interacting in the future); flexibility of settlement (alternative methods of dispute settlement include various methods, such as negotiations, consultations, arbitration, mediation, etc., which gives the parties the opportunity to choose the most suitable method of dispute resolution for them); the ability to achieve a balance and take into account the interests of the parties (the way in which self-defense is able to more fully take into account the interests of the parties and find a compromise solution that would satisfy both parties); dispute resolution expertise (when self-defense is used, specialized professionals with appropriate expertise can participate, which increases the objectivity and quality of the decisions made).

Key words: mediation, negotiations, property liability, self-defense, resolution of legal disputes.

Постановка проблеми. Ефективність врегулювання правових спорів є свідченням якісної та сталої системи законодавства. Досягнення сталості та якості правової системи визначається через забезпечення умов для захисту прав особи та функціонування різноманітних ефективних способів врегулювання правових спорів.

Врегулювання правових спорів часто пов'язується із застосуванням звернення особи до відповідних юрисдикційних органів, якими є судові органи, адміністративні органи, правоохоронні органи. Однак при цьому попри належний рівень ефективності таких способів врегулювання спорів, вони характеризуються як необхідністю володіння більш значним процесуальним часом для вирішення конфліктів, так і необхідністю застосування додаткових фінансових витрат, пов'язаних із справлянням судового збору, оплати послуг юридичної допомоги та консультацій тощо. Крім того, не можна не зазначити на наявності проблеми належності та якості виконання судових рішень як способів врегулювання правових спорів, які часто не виконуються через те, що особа, яка має належним чином діяти задля задоволення потреб свого контрагента, залишається незадоволеною врегулюванням спору, і власні зусилля зосереджує на пошуці шляхів уникнення виконання рішення.

В такому сенсі постає проблема пошуку альтернативних судовому та адміністративному способам врегулювання правових спорів способам. Одним із таких альтернативних способів, очевидно, може бути самозахист.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення проблеми захисту прав особи та врегулювання правових спорів присвячено чисельні науково-теоретичні публікації: у сфері цивільно-правових досліджень варто виокремити праці О.В. Дзери (Цивільне право України, 2010), А.О. Покровської (Покровська, 2020: с. 346–348); у сфері конституційно-правового захисту вио-

кремлюються публікації Ю.С. Разметаєвої (Разметаєва, 2018), Н.В. Мішиної (Мішина, 2015: с. 97–101); у сфері адміністративно-правових науково-теоретичних розробок варто виокремити публікації Л.О. Золотухіної, Ю.О. Легези (Золотухіна, 2020: с. 39–48) та ін. Однак при цьому питання самозахисту як способу врегулювання правових спорів потребує додаткового звернення дослідницької уваги задля пошуку напрямів ефективності його застосування.

Метою наукової статті є здійснення характеристики самозахисту як альтернативного способу врегулювання правових спорів.

Виклад основного матеріалу. Перевагами застосування самозахисту, як визначає А.О. Покровська, є можливість досягнення балансу інтересів сторін договору, що не завжди є можливим в умовах судового та адміністративного захисту як способів врегулювання правових спорів (Покровська, 2023: с. 25–30).

Використання механізмів самозахисту в правових спорах може бути дуже ефективним способом підвищення ефективності вирішення спорів і уникнення вартісних та тривалих судових процесів. До причин ефективності застосування самозахисту необхідно віднести: оперативність вирішення спорів; процесуальна та майнова економія часу; збереження стосунків (вирішення спорів через механізми самозахисту дозволяє сторонам зберегти позитивні відносини, що може бути важливо, особливо якщо вони мають намір продовжувати взаємодію в майбутньому); гнучкість врегулювання (альтернативні способи врегулювання спорів включають в себе різноманітні методи, такі як переговори, консультації, арбітраж, медіація тощо, що дає сторонам можливість вибрати найбільш підходящий для них метод вирішення спору); здатність досягти балансу та врахування інтересів сторін (такий спосіб, як самозахист здатен більш повно врахувати інтереси сторін і знайти компромісне рішення, яке б задовольнило обидві сторони); експертність врегулювання спорів

(при застосування самозахисту можуть брати участь спеціалізовані професіонали з відповідною експертизою, що підвищує об'єктивність та якість прийнятих рішень).

У цілому, застосування механізмів самозахисту як способу врегулювання правових спорів може бути вигідним для сторін, дозволяючи їм вирішувати свої спори швидко, ефективно та зберігати позитивні відносини. Такі методи є популярними і вже успішно використовуються в багатьох галузях бізнесу та громадського життя.

Механізми самозахисту, які включають в себе альтернативні способи вирішення правових спорів (Alternative Dispute Resolution – ADR), є дієвим і корисним інструментом для сторін, що прагнуть вирішити свої правові конфлікти без звернення до суду. Такі методи дозволяють знизити витрати часу, грошей і енергії, які зазвичай пов'язані з судовими процесами. До альтернативних способів врегулювання правових спорів необхідно віднести такі.

Першим способом, який хотілось б звернути увагу, є медіація. Медіація – це процес, під час якого незалежний третя сторона (медіатор) допомагає сторонам знайти компромісне рішення. Медіатор не виносить рішення, але допомагає сторонам зрозуміти позиції одне одного і домовитися про вирішення спору, яке вони обидві приймають (Зубко, 2014).

Другим альтернативним способом врегулювання правових спорів є арбітраж. Арбітраж – це процес вирішення спорів, під час якого сторони домовляються використати незалежного третього (арбітра), який розглядає докази та виносить обов'язкове для сторін рішення. Рішення арбітра, як правило, є остаточним і не підлягає апеляції до суду (Кучмієнко, 2020).

Третій альтернативний спосіб врегулювання правових спорів – це проведення переговорів та консультацій. Це найпростіший і найбільш прямий спосіб вирішення спорів, коли сторони самостійно домовляються про умови вирішення спору без участі третьої сторони. Поради юриста чи іншого фахівця можуть допомогти сторонам зрозуміти їх права та обов'язки та знайти шляхи вирішення спору, що задовольнить обидві сторони.

Останнім альтернативним способом врегулювання правових спорів є самозахист. Самозахист характеризується добровільністю його застосування, і визначається як «застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства» (ст. 19 Цивільного кодексу України (Цивільний кодекс України, 2003)).

Механізми самозахисту вирішення правових спорів є ефективними та важливими для сторін, які прагнуть швидко, ефективно і вартісно-ефективно вирішити свої конфлікти. Вони дозволяють сторонам зберегти відносини, знизити витрати та отримати об'єктивне рішення в зручний для них спосіб.

Здійснення самозахисту вимагає поєднання фактичних та юридичних дій. Фактичними діями може бути притримання майна, вжиття заходів по охороні майна. Юридичними діями може бути ініціювання накладення арешту на майно, вжиття заходів із забезпечення ефективності виконавчого провадження у справі.

Притримання майна, або застава, є одним із способів вирішення правових спорів, коли одна сторона має вимогу до іншої сторони. Цей спосіб використовується для забезпечення того, що сторона, яка забезпечує заставу, буде мати можливість задовольнити свою вимогу у разі невиконання чи порушення договору чи права.

Передусім притримання майна відбувається у формі застави майна або речей, які вилучаються у власника майна на користь кредитора для забезпечення виконання певного зобов'язання (наприклад, повернення позики). При цьому способі застави, майно залишається у власності заставодавця (особи, яка передає майно), але право використовувати його або розпоряджатися ним тимчасово переходить до заставодержателя (кредитора). Зазвичай притримання майна базується на угоді між сторонами, де заставодавець передає майно заставодержателю. Майно, що виступає заставою, може бути зареєстроване на ім'я заставодержателя чи вказане в договорі як застава. У випадку порушення умов договору чи вимог кредитора, заставодержатель може мати право реалізувати заставлене майно для виконання вимоги. Важливо, щоб умови застави були чітко визначені у відповідному договорі.

Притримання майна є важливим способом забезпечення виконання зобов'язань і може бути використане в різних ситуаціях, включаючи кредити, договори та вирішення правових спорів. Однак воно також пов'язане з правовою відповідальністю та обмеженнями речових прав, що вимагає пошуку шляхів забезпечення його ефективності.

Таким чином, способи та форми самозахисту як можливості врегулювання правових спорів найбільш доцільно встановити передусім в межах договору на етапі його укладення. Заздалегідь визначене коло можливостей, якими володіють сторони у врегулюванні правових спорів, сприятиме більш оперативному

задоволенні потреб та інтересів осіб. Сторони договору можуть домовитися про таке: про підстави односторонньої відмови від договору, зокрема, обговорити час, способи його розірвання, та наслідки, яких особа може зазнати, у разі неналежного виконання умов договору.

Очевидно, що сторони договору можуть погодити і розмір майнового відшкодування, що може бути застосовано до особи, яка порушила права контрагента. Тобто однією із форм самозахисту варто визнавати застосування заходів майнової відповідальності, що передбачається відповідно до ст. 23 Цивільного кодексу України.

До форм реалізації самозахисту, які необхідно передбачити у договорі, варто віднести підстави та порядок ініціювання переговорного процесу як способу врегулювання правових спорів. У договорі варто визначити як строки, так і підстави ініціювання переговорів, задля встановлення кола обставин, що свідчать про їх безумовність та можливість реалізації у кон-

кретних визначених обставинах справи (Треушніков, Луспеник, 2004: с. 3–8).

Висновок. Таким чином, здійснення самозахисту є доволі ефективним за умов наявності попередньої домовленості сторін про те, які дії допускаються у разі допущення кимось із них порушення прав та законних інтересів. Здійснення самозахисту вимагає поєднання фактичних та юридичних дій. Притримання майна, або застава, є одним із способів вирішення правових спорів, коли одна сторона має вимогу до іншої сторони. Цей спосіб використовується для забезпечення того, що сторона, яка забезпечує заставу, буде мати можливість задовольнити свою вимогу у разі невиконання чи порушення договору чи права. Вочевидь, що у разі здійснення притримання транспортного засобу є необхідним пошук нормативних механізмів правомірності таких дій, що може полягати у накладенні виконавчого напису нотаріусу на подібний договір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України. Загальна частина : підруч. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 977 с.
2. Покровська А. О. Розвиток самозахисту як форми захисту цивільних прав у римському праві. *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Частина 1. (м. Полтава, 10 грудня 2020 р.). Полтава. 2020. С. 346–348.
3. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОРМ-Легаль», 2018. 364 с.
4. Mishyna N. V. Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience. *Молодий вчений*. 2015. №12. С. 97–101.
5. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Гарантії захисту публічного інтересу. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 39–48
6. Покровська А. О. Самозахист у договірних відносинах. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023. 230 с.
7. Зубко Т. П. Медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів в європейському просторі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2014. Випуск № 21. С. 130–136.
8. Кучмієнко О. Про ідеальний спосіб врегулювання спорів та його головні переваги. Асоціація правників України. <https://uba.ua/ukr/news/7823>
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
10. Треушніков М. К., Луспеник Д. Д. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення. *Адвокат*. 2004. № 11. С. 3–8.

REFERENCES:

1. Tsyvilne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruch. [Civil law of Ukraine. General part: subclass] / za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznietsovoi, R. A. Maidanyka. Kyiv : Yurinkom Inter, 2010. 977 s. [in Ukrainian].
2. Pokrovska, A. O. (2020). Rozvytok samozakhystu yak formy zakhystu tsyvilnykh prav u rymському pravi [Development of self-defense as a form of protection of civil rights in Roman law]. *Pravo i suspilstvo: aktualni pytannia i perspektyvy rozvytku* : materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Chastyna 1. (m. Poltava, 10 hrudnia 2020 r.). Poltava. 2020. S. 346–348. [in Ukrainian].

3. Razmietaieva, Yu. S. (2018). Doktryna ta praktyka zakhystu prav liudyny [Doctrine and practice of human rights protection: teaching manual]: navch.posib. Kyiv: Vydavnytstvo «FOP Holembovska O.O.». 364 s. [in Ukrainian].
4. Mishyna, N. V. (2015). Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience [Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience]. *Molodyi vchenyi*. №12. S. 97–101 [in Ukrainian].
5. Zolotukhina, L.O. & Leheza, Yu.O. (2020). Harantii zakhystu publicnogo interesu [Guarantees of protection of public interest]. *Yurydychnyi biuleten*. Vypusk 14. S. 39–48 [in Ukrainian].
6. Pokrovska, A. O. (2023). Samozakhyst u dohovirnykh vidnosynakh. Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu [Self-defense in contractual relations. Qualifying scientific work on manuscript rights]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo». Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kharkiv. 230 s. [in Ukrainian].
7. Zubko, T. P. (2014). Mediatsiia yak sposib alternatyvnoho vrehuliuvannia sporiv v yevropeiskomu prostori [Mediation as a way of alternative settlement of disputes in the European space]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody*. Vypusk № 21. S. 130–136. [in Ukrainian].
8. Kuchmiienko, O. (2020). Pro idealnyi sposib vrehuliuvannia sporiv ta yoho holovni perevahy. Asotsiatsiia pravnykiv Ukrainy [About the ideal method of dispute settlement and its main advantages]. Retrieved from: <https://uba.ua/ukr/news/7823> [in Ukrainian].
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (2003) [Civil Code of Ukrain]: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>[in Ukrainian].
10. Treushnikov, M. K. & Luspenyk, D. D. (2004) Realizatsiia prava na samozakhyst tsyvilnykh prav – novela novoho Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: poniattia i mezhi zdiisnennia [Realization of the right to self-defense of civil rights – an amendment to the new Civil Code of Ukraine: concepts and limits of implementation]. *Advokat*. 2004. № 11. S. 3–8. [in Ukrainian].